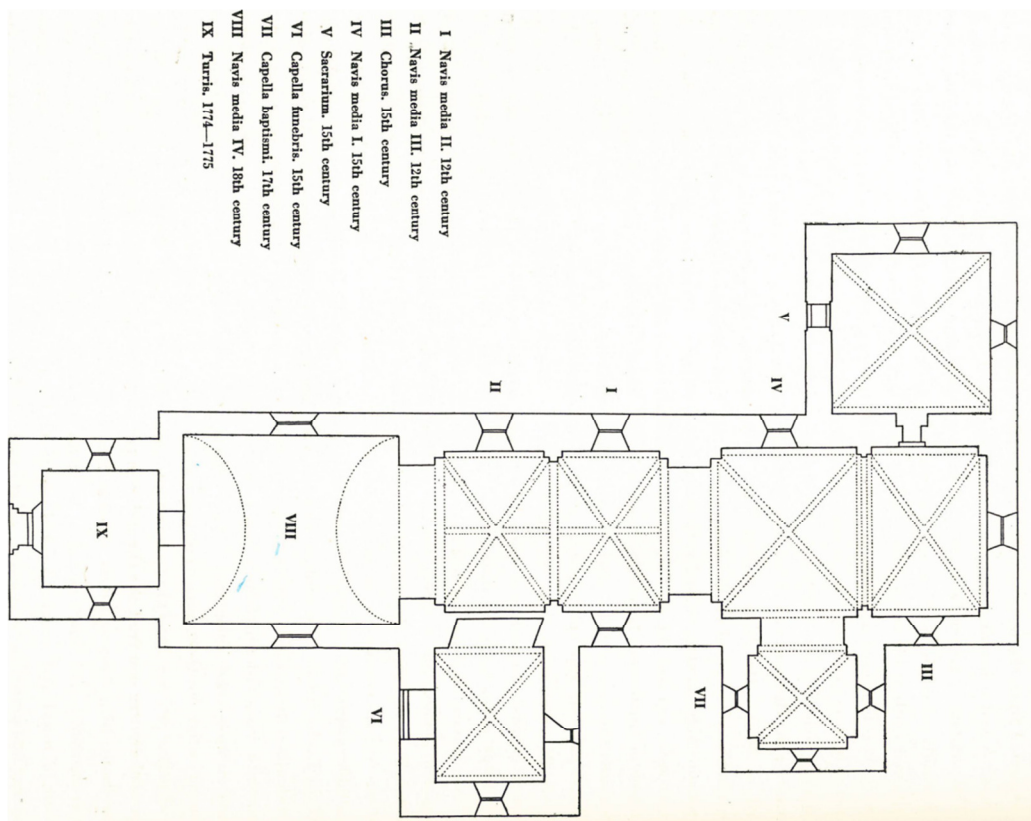

Östra Eneby

Besiktning av kalkmåleri 2015-11-05

Gunnar Nordanskog & Eva Ringborg

Sammanfattning

Östra Eneby kyrka har bevarade kalkmålningar fyra eller fem olika perioder.

De senmedeltida målningarna i kor, långhus och sakristia är fragmentariska, slitna och blekta, men konserverade 2010-2011. Ställvis syns svarta prickar i måleriet, det är stenar i putsen där kalkfärgen inte har fäst.

Åtgärdsförslag: ombesiktning inom 10 år, senast 2025. I sakristian bör ett rengöringsprov då göras.

Dopkappellets målningar från 1916 konserverades 2011.

Åtgärdsförslag: ombesiktning inom 10 år, senast 2025.

Långhusvindens romanska målningar är i behov av en översyn, dock inte akut.

Åtgärdsförslag: ombesiktning av konservator inom 10 år, senast 2025.

Kalkmålningarna i kor och långhus

De fyra valven i kyrkans kor och långhus slogs vid slutet av 1300-talet. Valvmålningarna tillskrivs "Kapitelsalsmästaren" efter målningarna i nunnornas kapitelsal i Vadstena kloster. Kapitelsalsmästaren anses ha varit föregångare till den något senare Risingemästaren, vars målningar i Risinge gamla kyrka har utgjort utgångspunkt för kalkmålningarna i en stor mängd kyrkor under 1400-talet. Måleriet i Östra Eneby dateras till mellan 1390 och 1404, en mycket snäv datering som ges av att där har funnits ett målat Grip-vapen i närheten av högaltaret. Detta tyder på att målningarna bekostades av arvtagare till Bo Jonsson Grip, som bland många andra gods i landet ägde socknens mest betydande gård Ringstaholm (Nisbeth 1985:130 ff).

De medeltida målningarna har varit överkalkade. Kyrkan hade under en kort period (1896-1918) målningsdekor av målaren K Stenberg. Av dessa målningar finns idag inga synliga spår.

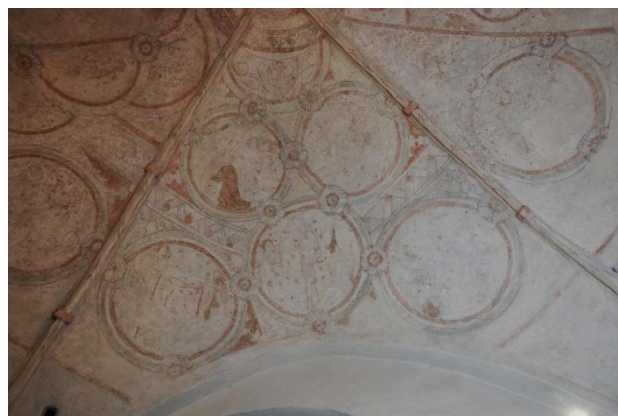
År 1918 framtogs medeltidsmålningarna av konservator C L Lundin i samband med att kyrkan restaurerades under ledning av Erik Fant (1916 enl. Nisbeth 1985). Lundin ansåg att målningarnas urblekta tillstånd motiverade en ganska omfattande retuschering.

Vid nästa renovering 1954-55 under ledning av Kurt von Schmalensee, konserverades kalkmålningarna av Bertil Bengtsson. Mycket av Lundins retuscheringar togs då bort, vilket idag kan beklagas eftersom målningarna är mycket svåra att urskilja.

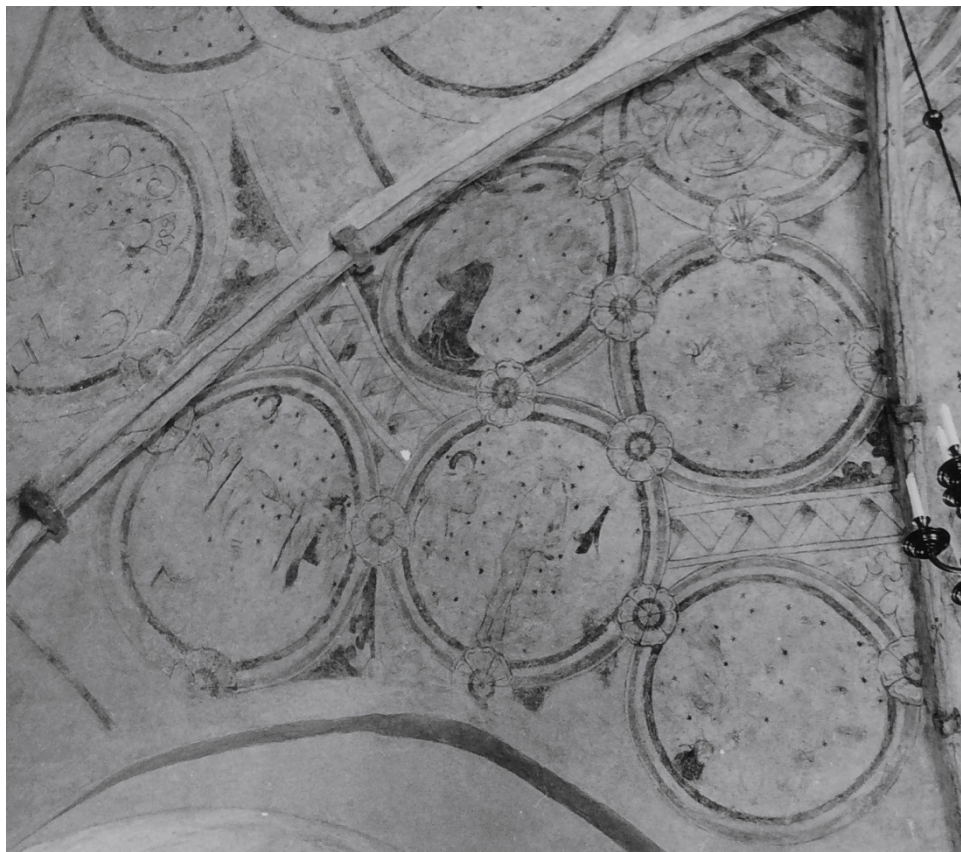
Den senaste konserveringen genomfördes 2010-2011 av Östergötlands museum. Valv och väggar var då mycket nedsmutsade, delvis på grund av gamla glödspiralaradiatorer som nu är utbytta. I samband med denna senaste konservering diskuterades om måleriet skulle förstärkas på några ställen, men insatsen begränsades till konsolidering och rengöring. Putsen stabiliserades med injektionsbruk och konsolideringsmedel och större sprickor lagades med kalkbruk, som tonades in. De vita kalkbottnarna suddades och måleriet sparades ut, varefter smutsen på de bemålade ytorna lyftes med en rengöringssvamp (Arthursson & Roos 2011).

Östra korvalvet, överst t.v. östra valvkappan (Nådstolen), överst t.h. södra kappan (sex av apostlarnas martyrier), nederst t.v. västra kappan (ett oidentifierat kvinnligt helgons legend), nederst t.h. norra valvkappan (Johannes Döparens halshuggning).

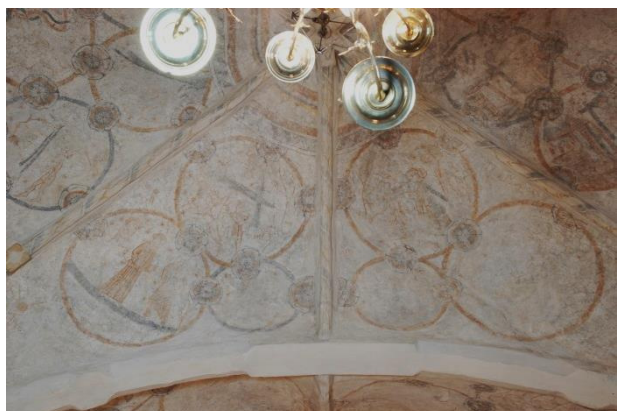
Västra korvalvet, överst t.v. östra valvkappan (Maria med jungfrusymboler), överst t.h. södra kappan (sex helgonmartyrier), nederst t.v. västra kappan (Maria med barnet på en tron), nederst t.h. norra valvkappan (S Katarina av Alexandrias legend).

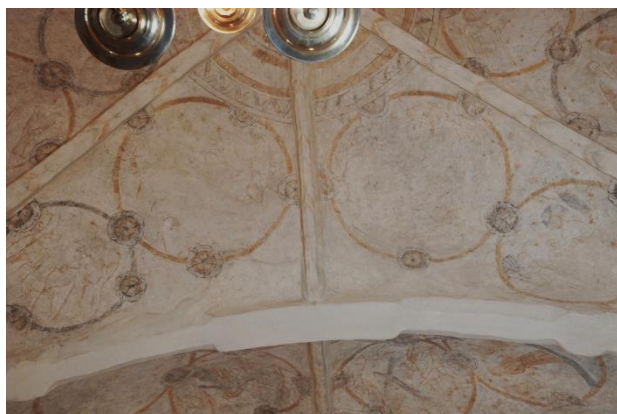
Västra korvalvet, södra valvkappan.
Helgonmartyrier, bl a
Erasmus, Sebastian och
Stefanus. Foto Marianne
Bratt, ÖLM 1958.

Västra korvalvet, västra valvkappan,
detalj av den tronande Maria med
barnet. Putsen är grovt magrad med
mörk småsten. Färgen har släppt och
stenarna lyser igenom som svarta
prickar. Bortfallen är identiska med
vad som syns på bilder tagna efter
konserveringen 2011, då dessa bortfall
alltså inte retuscherades.

Östra långhusvalvet, överst t.v. östra valvkappan (oidentifierade bilder), överst t.h. södra kappan (oidentifierat), nederst t.v. västra kappan (oidentifierat), nederst t.h. norra valvkappan (Heliga korsets legend).

Västra långhusvalvet, överst t.v. östra valvkappan (oidentifierade bilder), överst t.h. södra kappan (oidentifierat), nederst t.v. västra kappan (Abrahams offer). Nederst t.h. norra väggen med målningsfragment.

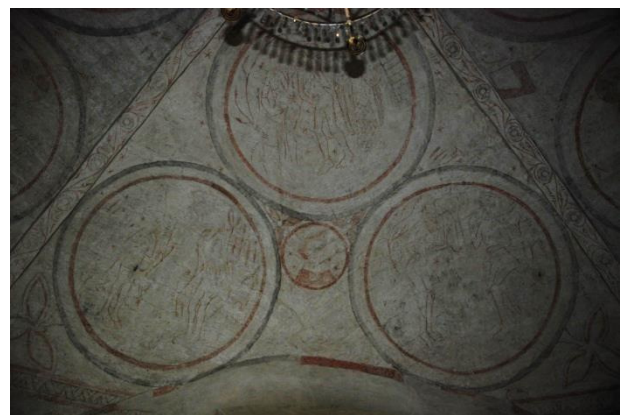
Kalkmålningarna i sakristian

Sakristians målningar tillskrivs en efterföljare till Risingemästaren, en viss Nils Håkansson av Vadstena. Attribueringen grundar sig på likheter mellan målningarna i Östra Eneby sakristia och västgötska Skalunda, där det ska ha funnits målningar daterade 1466 och med inskriften "Nicolaus Haquini pictoris de vastenis". Målningarna i Skalunda är försvunna, men i västgötska Strö finns målningar som påminner om dem i Östra Eneby (Nisbeth 1985:143 f). Attribueringen får alltså anses vara tämligen osäker, för att inte säga långsökt.

Genom två donatorsvapen som kan härledas till fogden på Ringstaholm Henrik Styke och hans hustru, kan målningarna dateras till slutet av 1420-talet eller 1430-talets början (Nisbeth 1995:16).

Konserveringshistorien för dessa målningar är densamma som för måleriet i kyrkorummet. Genom att sakristian har lågt i tak kan man lättare se de retuscher som gjordes av Lundin 1918. Retuscheringarna är markerade genom skraffering, dvs det är tunna linjer ristade diagonalt över de nymålade ytorna för att de lätt ska kunna skiljas från originalen.

Målningarna har varit hårt smutsade, och vid konserveringen 2010 uppstod ny nedsmutsning under arbetets gång (Arthursson & Roos 2011). Vid nästa besiktningstillfälle bör ett rengöringsprov göras.

Sakristians valv med scener från skapelseberättelsen, Överst t.v. östra valvkappan, överst t.h. södra kappan, nederst t.v. västra kappan, nederst t.h. norra valvkappan.

Sakristians norra valvkappa, Gud Faders vila på den sjunde dagen. T.v. nuläget, t.h.foto Marianne Bratt, ÖLM 1958

Sakristians norra valvkappa, Gud skapar Eva. T.v. nuläget, t.h.foto Marianne Bratt, ÖLM 1958

Dopkapellet (tidigare Schulmanska gravkoret)

Denna byggnadsdel tillkom under 1600-talet som gravkor. Vid restaureringen 1916 omgestaltades det till dopkapell och dekormålades av konstnären Filip Månsson.

Dopkapellet, överst t.v. östra valkappan, överst t.h. södra kappan, nederst t.v. västra kappan, nederst t.h. norra kappan

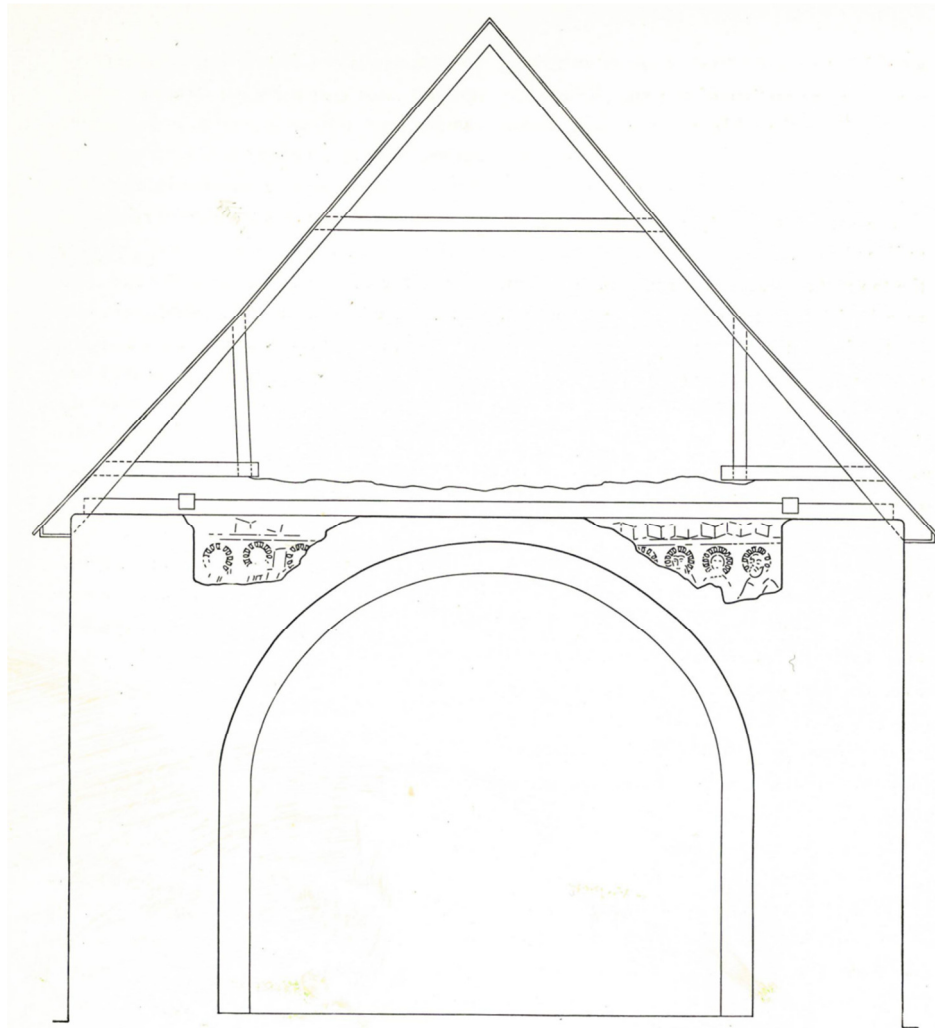

Vinden

På långhusets östvägg mot koret, ovan valven avbildas åtta manliga figurer, enligt Nisbeth troligen apostlar som bisittare till Kristus på den yttersta dagen (Nisbeth 1985:48). Figurernas glorior har fördjupningar i putsen som gjorts genom intryckning med ett finger, på samma sätt som i Stenkilska gravkoret i Vreta kloster och i absidvalvet i Kaga. Målningarna är fragmentariska och det är nästan endast konturteckningen som är bevarad, förutom på en av figurerna som är fint tecknad. De bör kunna dateras till 1100-talets senare del eller omkring sekelskiftet 1200. På norra och södra långhusväggarna finns spridda fragment av figurer, enligt Nisbeth utförda av en annan målare (Nisbeth 1985:48).

På sydväggen finns också rester av en inte uttolkad runskrift (Borelius 1956 anger nordväggen som placering). Över vapenhusvinden mynnar ett romanskt fönsteröppning som sägs vara bemålad på insidan, men som nu inte är åtkomlig för inspektion på grund av valvisoleringen.

Vinden är oventilerad. Valven är isolerade med glasullsmattor som tidigare var nedtrampade i veck och svicklar. I samband med renoveringen 2010-2011, skars de delar av isoleringen bort som låg emot måleriet, dock utan någon konservator eller antikvarie närvarande. Det är sannolikt att måleriet då skadades något, men det går inte att avgöra genom jämförelser med äldre bilder. Putsen har bompartier och bortfall samt spår efter tidigare lagning och fästning. Så länge målningarna inte vidrörs är risken för ytterligare skador mycket liten, men varje arbete på vinden måste genomföras med stor hänsyn till målningarna.

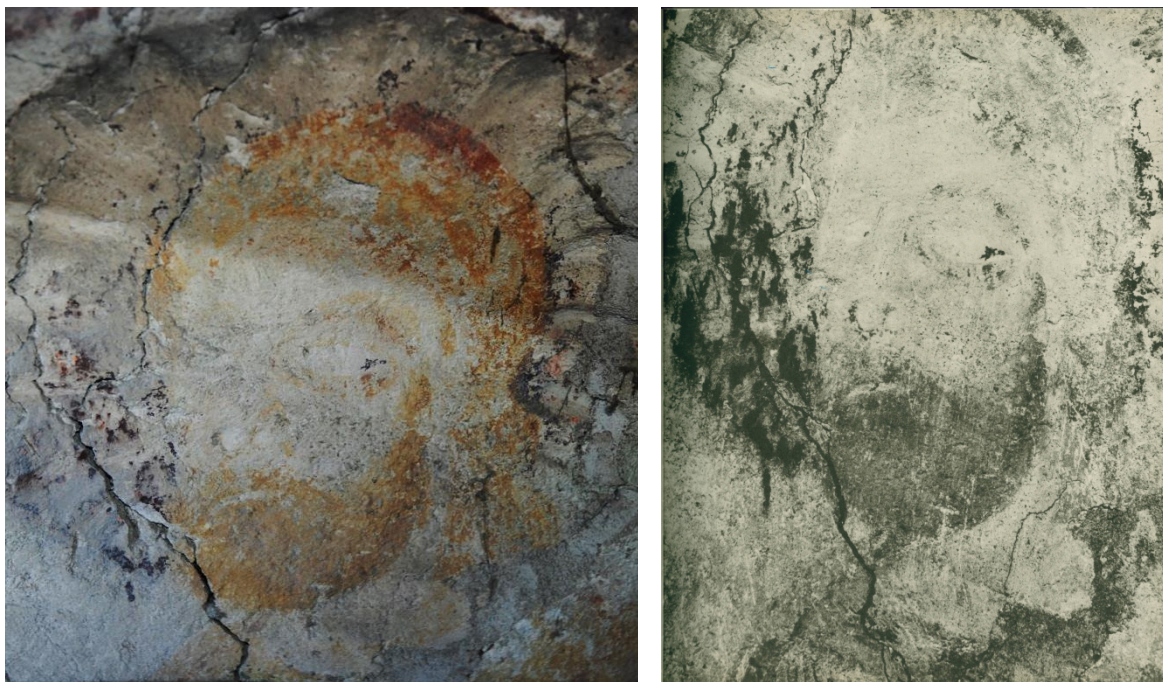

Västra sidan av triumfbågsmuren, södra delen.

Västra sidan av triumfbågsmuren och del av södra långhusmuren med dess måleri.

Västra sidan av triumfbågmuren, figuren längst till höger. T.v. nuläge, t.h. ur Borelius 1956. Glorian tycks ha tappat färg, eller så har den rengjorts. Det är svårt att genom jämförelser mellan bilderna avgöra om det har uppstått några större pigmentförluster, men sprickbildningen har inte förvärrats.

Samma figur, skador i putsen ovanför.

Västra sidan av triumfbågsmuren, norra delen. Figuren t.v. har nästan ingen bevarad figurteckningen, endast gloriens fördjupningar syns. T.h. andra figuren från vänster, med delvis bevarat målningsskikt.

Västra sidan av triumfbågsmuren, norra delen. Tredje figuren från vänster är den bäst bevarade.

Norra långhusväggen, mellan valven. Ovan översiktsbild nuläge, nedan Borelius bild (Borelius 1956). Ansiktet i den vänstra delen av bilden har skadats något efter 1956.

Södra långhusväggen, mellan valven. Ovan översiktsbild nuläge, nedan Borelius bild av runskriften (Borelius 1956).

Inventeringsdatum 2015-11-05

Rapport sammanställd av Gunnar Nordanskog 2015-11-06

Granskad av Eva Ringborg

Källor

Arthursson, Heléne & Roos, Johan 2011: *Östra Eneby kyrka. Interiör med muralmåleri*. Östergötlands museum konserveringsrapport dnr 584/09.

Borelius, Aron 1956: *Romanesque Mural Paintings in Östergötland*. Stockholm.

Löfgren Ek, Anita 2004: *Östra Eneby kyrka*. Kulturhistorisk karaktärisering. Östergötlands länsmuseum.

Nisbeth, Åke 1985: *Bildernas predikan. Medeltida kalkmålningar i Sverige*. Stockholm.

Nisbeth, Åke 1995: *Östra Eneby kyrka*. Linköpings stifts kyrkoberivningskommitté.

Peterson, Sten 2003: *Kalkmåleriinventering*, Linköpings stift.

Östergötlands museum, topografiska arkivet. Bilder från renoveringen 1954-55.